

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ КРАЇН ЄВРОПИ

Світлана Алексєєва

доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу
дидактики Інституту педагогіки НАПН України

Коло наукових інтересів: методологія педагогічних досліджень, дидактика,
теорія і технології навчання.

<http://orcid.org/0000-0002-8132-0465>

sv-05@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано дидактичний потенціал профільної середньої освіти України у контексті досвіду країн Європи. Здійснено огляд профільної середньої освіти більшості країн Європейського Союзу. Констатовано, що навчання у старшій школі в країнах світу може будуватися згідно двох моделей: гнучкої, елективної або жорсткої, селективної. Визначено, що в останні роки тенденцією світової середньої освіти є інтеграція загальної та професійної освіти. Профільне навчання давно є поширеною практикою у більшості європейських країн. Усі розвинені країни сходяться на тому, що впровадження профільної школи дає можливість старшокласникам зорієнтуватися з вибором свого майбутнього профілю і готує до подальшої роботи або навчання. Кожна країна має свої особливості організації навчання в старшій школі але домінантою є можливість учні самостійно обирати профіль навчання та предмети для вивчення. Висвітлено можливості компетентнісно-кваліфікаційного підходу до побудови профільного навчання у більшості європейських країн. Окреслено дидактичний потенціал профільної середньої освіти України. Узагальнено, що основою для формування освітніх профілів є відповідні освітні галузі. Освітні програми профільної середньої освіти за академічним чи професійним спрямуваннями містять обов'язкові освітні компоненти, модельні навчальні програми/навчальні програми з яких повністю охоплюють основні результати навчання (орієнтири для оцінювання). Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються на основі компетентнісного підходу. Освітні профілі формуються закладами освіти шляхом вибору, що здійснюється здобувачами на основі аналізу власних потреб, готовності, уподобань та зацікавлень за сприяння педагогічної спільноти, що формує відповідні пропозиції змісту, підходів та методів організації освітнього процесу, зумовлені її баченням та спроможністю, очікуваннями батьків та громад, запитами засновників та суспільних пріоритетів. Впровадження профільної освіти у старших класах наближає українських школярів до світових стандартів освіти, дає поштовх до формування успішної стратегії життя, самовизначення.

Ключові слова: профільна середня освіта, освітні профілі, профільне навчання, освітні компоненти, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Сучасні Закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), в яких сформульовані засади функціонування та розвитку дванадцяти річної системи загальної середньої освіти, визначають трирічну профільну середню освіту, яка організовується за двома циклами: профільно-адаптаційним (10 рік навчання) та профільним (11-12 роки навчання). Здобуття профільної середньої освіти розпочнеться з 01 вересня 2027 року за академічним або професійним спрямуванням. Академічне спрямування – це профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, і поглибленого вивчення окремих предметів з урахуванням здібностей та освітніх потреб здобувачів освіти з орієнтацією на продовження навчання у закладах вищої освіти. Професійне спрямування орієнтоване на ринок праці – це профільне навчання з опануванням інтегрованого змісту освіти, визначеного Державним стандартом та освітніми компонентами, які орієнтовані на зміст професійно орієнтованим навчанням за освітніми галузями. Загалом передбачено дев'ять освітніх галузей: мовно-літературна; математична; природнича; технологічна; інформаційна; соціальна і здоров'язбережувальна; громадянська та історична; мистецька; фізична культура.

Зазначимо, що вже сьогодні активно обговорюється проєкт Державного стандарту профільної середньої освіти, а починаючи з 2025 року, як зазначають в Міністерстві освіти і науки України, стартуватиме пілотний проєкт щодо упровадження профільної середньої освіти в окремих закладах освіти. Відмінністю профільної середньої освіти від застарілих підходів має стати зміна фокусу з багатопрофільного навчання на вузьку спеціалізацію. Передбачається, що профільна старша школа уможливить самостійно учням обрати напрям подальшої освіти (зокрема, профіль і частково – предмети для вивчення), сформувати індивідуальну освітню траєкторію.

Дванадцяти річна система навчання в школах є євроінтеграційним кроком, тому що більшість країн Європейського Союзу мають саме 12-річну систему навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція України у світовий освітній простір та процеси глобалізації докорінно змінило філософію освіти та концепцію її розвитку. Основні параметри структури обов'язкової освіти європейських країн досліджено С. Сисоєввою, Т. Кристопчук (Сисоєва, 2012); порівняльний аналіз структури національної системи загальної середньої освіти України та освітніх систем 38 країн, що входять до програми Європейського Союзу Erasmus+ висвітлено у праці В. Кременя, О. Ляшенка, О. Локшиної (Кремень, 2020); загальні концептуальні засади профільної середньої освіти обґрунтовані В. Кременем, О. Топузовим, О. Ляшенком, Ю. Мальованим, Т. Засекіною (Кремень, 2023).

Мета дослідження полягає в аналізі дидактичного потенціалу профільної середньої освіти України у контексті досвіду країн Європи.

Виклад основного матеріалу. Світовою тенденцією в освіті ХХІ століття є індивідуалізація та диференціація навчання, що спрямоване на професійне та соціальне самовизначення учнів. Такий підхід реалізується завдяки профільному та професійному навчанню на ланці старшій середньої освіти. Старша школа має складну структуру, характеризується різноманітністю освітніх завдань, моделей організації, великим обсягом і науковою насиченістю навчального матеріалу. В країнах світу старша школа відокремлена від основної, часто є платною та функціонує як самостійний різновид навчального закладу. Навчання може будуватися згідно двох моделей:

- 1) гнучкої, елективної, що передбачає вільний вибір школярами предметів із ряду обов'язкових дисциплін (Великобританія, США);

- 2) жорсткої, селективної, за якої вибір тих або інших напрямів навчання здійснюється за чітко визначеними навчальними програмами (наприклад, Франція, Німеччина, Швейцарія, Швеція) (Мельниченко, 2018)

В останні роки тенденцією світової середньої освіти є інтеграція загальної та професійної освіти. Профільне навчання давно є поширеною практикою у більшості європейських країн. Усі розвинені країни сходяться на тому, що впровадження профільної школи дає можливість старшокласникам зорієнтуватися з вибором свого майбутнього профілю і готує до подальшої роботи або навчання. Кожна країна має свої особливості але домінантою є можливість учні самостійно обирати профіль навчання та предмети для вивчення. Учні отримують не стандартний набір теоретичних знань, однаковий і обов'язковий для всіх, а компетенції й навички, які потрібні їм для успішної реалізації у цікавій професійній сфері. Характерним для побудови профільного навчання у більшості європейських країн є компетентнісно-кваліфікаційний підхід.

Німеччина. Середні загальноосвітні заклади Німеччини розподіляються на середні школи нижчого та вищого рівнів. Започаткування профільного навчання відбувається на нижчому рівні середньої школи, яке розширюється потім на вищому рівні середньої освіти. Поглиблена спеціалізація розпочинається після успішного завершення 10 класу гімназії, з 11 класу. Тривалість навчання у гімназії складає 3 роки. Навчання у гімназії побудовано з урахуванням індивідуальних потреб учнів. Вищий рівень навчання підсумовується випускним іспитом.

Естонія. Професійна освіта в Естонії здобувається у так званих професійних школах, які, переважно, є державними. Професійну освіту можуть здобувати як учні, які одержали дев'ятирічну загальнообов'язкову освіту, так і випускники школи вищого рівня (10-12 класи). Існує два рівня освіти: середня професійна та професійна освіта вищого рівня. Середню професійну освіту можна здобути після закінчення відповідника «німецької основної школи», навчання в якій триває три роки, свідоцтво про закінчення цього етапу дозволяє здобувати професійну освіту вищого рівня. Професійна освіта вищого рівня доступна для учнів, що мають свідоцтво про закінчення середньої професійної освіти. Професійна освіта вищого рівня триває два роки

та закінчується отриманням відповідного сертифікату, який не дає формальної кваліфікації, а лише підтверджує, що випускник закінчив відповідну програму на відповідному рівні у конкретній школі.

Франція. Старша профільна школа у Франції також поділяється на три типи закладів: загальноосвітні, технологічні та професійні ліцеї. Перші й другі зорієнтовані на здобуття вищої освіти в університетах та спеціалізованих вищих навчальних закладах, але мають різні спрямування:

- загальноосвітні ліцеї мають секції: економіка, література, математика і природничі науки. У цих навчальних закладах впродовж трьох років, крім спеціалізованих дисциплін, викладають мертві мови (латина і давньогрецька) та дві-три сучасні іноземні мови, історію мистецтв, фізичну культуру і спорт, інформатику.

- технологічні ліцеї мають такі секції, як менеджмент підприємств, готельний менеджмент, медицина, екологія, сільське господарство, харчова промисловість, хореографія, музика тощо. Тут обов'язково вивчаються дві іноземні мови, інформатика, історія мистецтв, фізична культура і спорт.

- професійні ліцеї надають навички першої професії та не передбачають подальшого навчання в університеті.

Швеція. У Швеції після закінчення обов'язкової для всіх середньої школи учні мають можливість вступити в старшу школу, яка пропонує на вибір 18 навчальних програм. Шість із них відносяться до гуманітарного та природничого напрямів, а інші 12 програм – до професійно-технічної старшої школи. Яку би програму учень не обрав, він матиме можливість продовжувати навчання у вищих навчальних закладах. При цьому будь-яка програма має містити 8 загальних предметів: шведська мова, англійська мова, суспільні науки, релігієзнавство, фізичне виховання і здоров'я, мистецтво, наука і математика. Тим не менш, учні впродовж трьох років навчання у старшій школі роблять акцент саме на тих дисциплінах, які продовжать вивчати в університеті. Це дає змогу не розсіювати увагу та не витрачати сили на інші,

менш важливі для них дисципліни, а глибше та ретельніше опановувати саме той напрямок, який їх цікавить.

Фінляндія. У Фінляндії діє трирічна старша профільна школа, де учні мають більше свободи: вони складають свої індивідуальні розклади, мають право вибору темпу навчання, кількості та змісту навчальних курсів. І, хоча навчання розраховано на 3 роки, його можна опанувати за 2 або розтягнути на 4 роки. Набір обов'язкових дисциплін для всіх учнів: рідна мова і література, друга національна мова, іноземні мови, природознавство, фізика, хімія, біологія, географія, етика тощо. При цьому учні можуть обирати додаткові предмети, які вони вивчають факультативно упродовж основного навчання.

В *Україні* реформування старшої школи має стати заключним етапом удосконалення загальної середньої освіти. Після 9 класу підліток буде обирати бажаний формат подальшої освіти (нагадаємо, повна загальна середня освіта є невід'ємним правом і обов'язкова для кожної дитини в Україні). Як ми вже зазначали визначатися можна буде між академічною та професійною середньою освітою. Не можна сказати, що це абсолютно нова система: подібний вибір був і раніше. Але тепер акцент робиться на реальній можливості вибору свого майбутнього.

Найважливішим питанням організації профільної середньої освіти є визначення структури та напрямів профілізації, а також моделі організації профільного навчання. При цьому варто пам'ятати, з одного боку, про прагнення найбільш повно врахувати індивідуальні інтереси, здібності, схильності старшокласників (це веде до створення великої кількості різних профілів), з іншого – про ряд факторів, що стримують процеси такої багато в чому стихійній диференціації освіти: утвердження стандарту загальної профільної освіти, забезпечення профільного навчання відповідними педагогічними кадрами тощо.

На відміну від звичних моделей шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, коли один-два предмети вивчаються за поглибленими програмами, а інші – на базовому рівні, реалізація профільного навчання

можлива тільки за умови відносного скорочення навчального матеріалу непрофільних предметів, досліджуваних з метою завершення базової загальноосвітньої підготовки учнів.

Створення профільних ліцеїв дало би змогу зменшити кількість предметів та / або кількість годин викладання «непрофільних» дисциплін, поглиблюючи натомість викладання основних тематичних предметів. Якість замість «кількості». Концепція академічного ліцею може бути різною:

- ✓ спеціалізованою – з поглибленим вивченням певних дисциплін або напрямів (біологічний, фізико-математичний, лінгвістичний тощо),
- ✓ міждисциплінарною – де працюватимуть класи різних тематичних спрямувань і дитина зможе обирати.

Наразі для реформи старшої школи готові 5 положень про ліцеї, зокрема, про науковий, спортивний, мистецький, військовий ліцеї. Загалом, у положенні про ліцей ідеться, що це заклад загальної середньої освіти, який забезпечує здобуття профільної середньої освіти; залежно від засновника може бути державним, комунальним, приватним чи корпоративним; учні вивчають профільні навчальні предмети (інтегровані курси); використовує в освітній діяльності одну освітню програму на рівні профільної середньої освіти; академічний чи професійний напрям визначається освітньою програмою ліцею.

Положення про ліцей передбачає, що в цих закладах середньої освіти учні зможуть вчитися за профілями. І це якраз новація реформи старшої школи. Бо, приміром, мистецькі, військові чи спортивні заклади освіти працювали й раніше, але мали статус спеціалізованих шкіл, який тепер замінюється на ліцей певного виду.

Щодо дидактичного потенціалу зазначило, що зміст освіти і вимоги до його засвоєння у старшій школі диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання (визначаються Державним стандартом базової та повної середньої освіти); профільний (зміст якого визначають програми, затверджені Міністерством освіти і науки України); академічний (за

програмами, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі).

Основою для формування освітніх профілів є відповідні освітні галузі. Освітні програми профільної середньої освіти за обома (академічним, професійним) спрямуваннями містять обов'язкові освітні компоненти, модельні навчальні програми/навчальні програми з яких повністю охоплюють основні результати навчання (орієнтири для оцінювання). Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються на основі компетентнісного підходу. Здобувачі профільної середньої освіти будь-якого спрямування мають право змінювати як профіль, так і спрямування, а також здобувати подальшу освіту на інших рівнях.

Освітні програми профільної середньої освіти академічного спрямування окрім того забезпечують поглиблене вивчення певних освітніх компонентів відповідних освітніх галузей, модельні навчальні програми/навчальні програми з яких повністю або частково охоплюють поглиблені результати навчання (орієнтири для оцінювання), визначені цим стандартом.

Освітня програма профільної середньої освіти за професійним спрямуванням містить інші освітні компоненти, які повністю або частково охоплюють зміст професійних стандартів, або державних освітніх стандартів з певних професій, або стандартів фахової передвищої освіти з певних спеціальностей.

Освітні профілі формуються закладами освіти шляхом вибору, що здійснюється здобувачами на основі аналізу власних потреб, готовності, уподобань та зацікавлень за сприяння педагогічної спільноти, що формує відповідні пропозиції змісту, підходів та методів організації освітнього процесу, зумовлені її баченням та спроможністю, очікуваннями батьків та громад, запитами засновників та суспільних пріоритетів. Освітній процес організовується, як правило, на основі кредитно-модульного підходу, що дає змогу забезпечити належну гнучкість у формуванні освітніх траєкторій здобувачів.

При опитуванні учні зазначили, що в старшій профільній школі хотіли б мати профорієнтаційні програми, можливість стажування та навчання за гнучкою програмою. Вони хочуть бачити нестандартні напрямки та програми, які включають театральне мистецтво; кінематограф; 3D-моделювання; архітектура; електроніка; ораторське мистецтво; психологія; вебдизайн; маркетинг; релігієзнавство; селфменеджмент; міжнародні відносини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження профільної освіти у старших класах наближає українських школярів до світових стандартів освіти, дає поштовх до формування успішної стратегії життя, самовизначення ще в школі. Це зміни, які допоможуть українським школярам, а потім студентам стати конкурентними на глобальному ринку праці, а Україні – стати конкурентною та успішною державою на світовій арені.

Використані джерела:

- Закон України (2020) «Про повну загальну середню освіту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- Кремень, В. Г., Топузов, О. М., Ляшенко, О. І., Мальований, Ю. І., & Засєкіна, Т. М. (2023). Профільна середня освіта: концептуальні засади для Нової української школи. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 5(2), 1-8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201>
- Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. (2012) Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навчальний посібник. Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне : Овід. 352 с.
- Алексєєва, С. (2022). Дидактичні умови індивідуалізації навчання в закладах загальної середньої освіти. Scientific Collection «InterConf», (112): with the Proceedings of the 1 st International Scientific and Practical Conference «Scientific Progressive Methods and Tools» (June 16-18, 2022). Riga, Latvia: Avots, 77-83. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730957>
- Кремень, В.Г., Ляшенко, О.І., & Локшина, О.І. (2020). Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура: Науково-аналітична доповідь. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2(2), 1-10. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-1>
- Мельниченко Р. К. (2018) Організація профільного навчання в старшій школі зарубіжжя та його педагогічний супровід (компаративний аналіз). Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету.. 81(1). С. 71-76. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81(1)_15).

Алексеева С. Дидактика в умовах інформатизації освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2021. 4 (1). 25-30. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.4>

References:

- Zakon Ukrainy (2020) «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (in Ukrainian).
- Kremen, V. H., Topuzov, O. M., Liashenko, O. I., Malovanyi, Yu. I., & Zasiakina, T. M. (2023). Profilna serednia osvita: kontseptualni zasady dlia Novoi ukrainskoi shkoly. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 5(2), 1-8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201> (in Ukrainian).
- Sysoieva S.O., Krystopchuk T.Ie. (2012) *Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu: zahalna kharakterystyka : navchalnyi posibnyk*. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Rivne : Ovid. 352 (in Ukrainian).
- Aliksieieva, S. (2022). Dydaktychni umovy individualizatsii navchannia v zakladyakh zahalnoi serednoi osvity. Scientific Collection «InterConf», (112): with the Proceedings of the 1 st International Scientific and Practical Conference «Scientific Progressive Methods and Tools» (June 16-18, 2022). Riga, Latvia: Avots, 77-83. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730957> (in Ukrainian).
- Kremen, V.H., Liashenko, O.I., & Lokshyna, O.I. (2020). Zahalna serednia osvita Ukrainy v konteksti osvity krain Yevropy: tryvalist i struktura: Naukovo-analitychna dopovid. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(2), 1-10. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-14-1> (in Ukrainian)
- Melnychenko R. K. (2018) *Orhanizatsiia profilnoho navchannia v starshii shkoli zarubizhzhia ta yoho pedahohichniy suprovid (komparatyvnyi analiz)*. Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu.. 81(1). S. 71-76. Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81(1)_15). (in Ukrainian)
- Aliksieieva S. Dydaktyka v umovakh informatyzatsii osvity. *Akademichni studii. Seriiia «Pedahohika»*, 2021. 4 (1). 25-30. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.1.4> (in Ukrainian)

Svitlana Alekseeva – Dr Sc. in Education, chief researcher of the didactics department of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Circle of scientific interests: didactics, distance and mixed learning.

DIDACTIC POTENTIAL OF SPECIALISED SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN EXPERIENCE

The article analyses the didactic potential of specialised secondary education in Ukraine in the context of the experience of European countries. An overview of specialised secondary education in most countries of the European Union is provided. It is stated that high school education in the countries of the world can be built according to two models: flexible, elective or rigid, selective. It is determined that in recent years the trend in global secondary education has been the integration of general and vocational education. Specialised education has long been a common practice in most European countries. All developed countries agree that the introduction of a specialised school enables high school students to choose their future profession and prepares them for further work or study or even employment. Each country has its own peculiarities, but the dominant feature is the opportunity for students to choose their own study profile and subjects. The article highlights the possibilities of a competence-based approach to building specialised education in most European countries. The didactic potential of specialised secondary education in Ukraine is outlined. It is generalised that the basis for the formation of educational profiles is the relevant educational fields. The educational programmes of specialised secondary education in both (academic and vocational) areas contain compulsory educational components, the model curricula/curricula of which fully cover the main learning outcomes (benchmarks for assessment). Requirements for mandatory learning outcomes are determined on the basis of a competency-based approach. Educational profiles are formed by educational institutions through the choice made by students based on an analysis of their own needs, readiness, preferences and interests with the assistance of the pedagogical community, which forms appropriate proposals for the content, approaches and methods of organising the educational process, driven by its vision and capacity, expectations of parents and communities, requests of the founders and public priorities. The introduction of specialised education in high school brings Ukrainian students closer to world educational standards, gives impetus to the formation of a successful life strategy and self-determination.

Key words: specialised secondary education, educational profiles, specialised education, educational components, competence-based approach.